

Am fost anul acesta (2019) pentru prima oară la Vărătic, într-o necesară excursie de studii pe urmele unei cărți urzite în biblioteci bucureștene, și mă simt dator cu încă o observație. O făcusem deja, în cartea mea „Scrisul, ca o taină” (2007) - de unde voi relua, de altfel, un text; aici trebuie, însă, făcută corelația. Actualmente, în fața Mănăstirii, în piața largă unde opresc și autobuzele, lângă o fântână cu ghizduri vechi de piatră, s-a construit un așezământ cultural dedicat lui Mihai Eminescu, aproape un palat cu trei etaje, subsol și grădină, unde se adună piese pentru un muzeu și se țin, deja, frumoase sărbători în cinstea poetului. Cinste celor care au ostenit la ridicarea acestui centru (este o inițiativă particulară).

Centrul cultural spiritual din fața Mănăstirii

Dar tot la Vărătic, pe colina de deasupra satului mănăstiresc, dincolo de întinsul cimitir ce se odihnește, și el, în aceeași pantă lină, se află o casă veche, părăsită dar cu temelii încă solide, - despre care nu „se zice”, dar chiar se știe că a fost casa lui Mihai Eminescu și pentru renovarea căreia s-a dus, în anii trecuți, o lungă campanie de presă. Mai sus de această casă cu lărgă, cuprinzătoarea ei livadă începe pădurea - și imediat între copaci se deschide locul numit Poiana Țigăncii, atât de frecventat de către Veronica Micle. Ca să ajungă în această poiană, ea trecea, așadar, zilnic pe lângă casa poetului. E foarte ciudat că Octav Minar nu spune nimic, în 1924, despre această casă - deși amintește de poiana de deasupra ei. Să nu fi fost la fața locului? Să-i fi ascuns călugărițele taina (pe care o va descifra, de altfel, abia Zoe Dumitrescu-Bușulenga, călugărindu-se aici, la Vărătic, în anii '90 ai secolului trecut)?!



*Independența
prin Cultură*



De altfel, astăzi nu-ți spune nimeni care a fost casa în care locuia Veronica Micle. Sunt amintiri că ar fi ars, ori ar fi fost dărâmată. Moartea ei este învăluită în mister, biograful de la 1924 consemnând sec: „În seara de 3 august 1889 - mi-a spus maica Fevronia - Veronica a invitat ca niciodată pe toți cunoscuții din Vărătic. Era bine dispusă. A cântat Steluța și Vezi rândunelele se duc. Apoi a recitat poezii de ale ei și de ale lui Eminescu. Pe la miezul nopții invitații s-au retras, iar Veronica a spus că-i obosită și că vrea să se odihnească. Pe la patru spre ziuă, Virginia, fiica Veronicăi, vine speriată în odaia mea, mă trezește și-mi spune că mamei sale-i este foarte rău, rugându-mă să trimet pe cineva să cheme un doctor, căci trage de moarte. Într-adevăr, ducându-mă jos, în odaia unde sta Veronica, am găsit-o fără suflare, murise. Doctorul venind, a spus că moartea i-a provenit dintr-o fulgerătoare

congestie cerebrală. Vizitatorii auzind de moartea Veronicăi, au venit s-o vadă.

Mulți neștiind cauza morții au svonit că Veronica s-a otrăvit, mai ales că au văzut pe prichiciul ferestrei sticlute cu diferite doctorii care îi calmau nervii în noapțile de insomnie”. Octav Minar încheie: „A fost înmormântată în ograda bisericii Sf. Ioan, cu toată pompa creștinească. Mormântul e uitat și nu poartă nici o inscripție. Maicele trec nepăsătoare, căci răposata nelăsând nimic mănăstirii n-are dreptul la un mormânt mai îngrijit”. (p. 97).

Înțelegem că, Vărăticul fiind un fel de sat de vacanță, Veronica a chemat la ea acasă prietenii care se aflau acolo la odihnă. Apoi, că ea nu și-a lăsat casa mănăstirii, ci unei maici a mănăstirii. În fine, că dacă a fost înmormântată cu slujbă creștinească nu a fost considerată o sinucigașă. Dar mormântul în părăsire sugerează, totuși, comportamentul enoriașilor ca pentru un sinucigaș. Călugării școliți ne spun, astăzi, că osemintele poetei au fost mutate dinspre marginea curții mai lângă biserică în împrejurări deosebit de grele pentru întreg așezământul: punându-se problema desființării multor mănăstiri după Legea cultelor din 1948, Vărăticul fiind printre ele, a fost chemat în ajutor Mihail Sadoveanu, care era Președintele Marii Adunări Naționale. Acesta s-a sfătuit îndelung cu înaltele fețe bisericești și au hotărât să amenajeze întreg locul ca punct de interes cultural, făcând un monument pentru Veronica Micle și punându-l aproape de intrarea în biserică, și argumentând către conducere că mulți alți scriitori români își petreceau timpul în tihna acestor ziduri vechi.

Iată cum poeta a salvat mănăstirea, zic cei care-ți împărtășesc asemenea taine. Vreau să spun că există multe necunoscute în ecuația acestei vieți, ca să mă exprim în expresie pozitivistă; că există, adică, taine până azi ținute bine în rostul lor. La fața locului simți, însă, din primul moment că te afli în poezia eminesciană. Casa poetului are deschidere către largul cimitir care se încheie, mai jos, cu biserica Sfântul Ioan (nu e vorba de cea din interiorul zidurilor mănăstirii; așezarea Vărătic, sat de călugărițe dar și de mireni, are mai multe biserici). Vă mai amintiți poezia Melancolie: „Bogată în întinderi stă lumea'n promoroacă/ Ce sate și câmpie c'un luciul văl îmbracă;/ Văzduhul scântează și ca unse cu var/ Lucesc ziduri, ruine pe câmpul solitar./ Și țintirimul singur cu strâmbe cruci veghează/ O cucuvaie sură pe una se așează/ Clopotnița trosnește, în stâlpi izbește toaca,/.../ Biserica'n ruină/ Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrână/.../ Drept preot toarce-un greer un gând fin și obscur,/ Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur...”. Așa se vede lumea din cerdacul casei lui Eminescu de la Vărătic, într-un ianuarie fără zăpadă. Vedeți că nu e vorba de o biserică din piatră, ci de o frescă așternută pe lemn, scorojită, în câlții căreia se ascund greierii. Așa va fi arătat biserica Sfântu Ioan la 1876, când o descrie poetul.

Clopotnița este alături de biserică. Dacă e să dau o funcționalitate locului, aș fixa aici începuturile literaturii fantastice românești, având în vedere și apropierea de Humuleștii lui Ion Creangă – și, desigur, lungile discuții dintre Eminescu și Creangă, care nu se poate să nu-l fi vizitat pe poet aici, pe tema basmului popular în general, „pariu” dintre ei din care va fi ieșit Harap alb, Făt frumos din lacrimă. Câte „diorame” s-ar putea face pentru copii (elevi), cu Muma pădurii, zmeii cu solzii de oțete – în mijloc tronând Călin (file din poveste), tot cu peisajul acesta. Casa lui M. Eminescu de pe dealul de deasupra cimitirului. Redau, imediat în continuare, textul de bibliotecă ce m-a adus abia acum pe aceste meleaguri

SONETUL CERDACULUI

Dar chestiunea luminii din odaie nu este doar a lui Eminescu. S-o urmărim, tot în opera poetului, înconjurând, însă, un chip feminin într-o odaie a unei case cu cerdac. Desigur, ne referim la Sonetul cerdacului, postumă eminesciană descifrată și editată prima dată de Nerva Hodoș în 1902. Fiind un text ce trimite către misterul relației dintre poet și Veronica Micle, merită să-l recitim. Iată-l, în editarea lui Perpessicius :

Stau în cerdacul tău...Noaptea-i senină
Deasupra-mi crengi de arbori se întind,
Crengi mari în flori de umbră mă cuprind
Și vântul mișcă arborii 'n grădină.
Dar prin fereastra ta eu stau privind
Cum tu te uiți cu ochii în lumină.
Ai obosit, cu mâna ta cea fină
În val de aur părul despletind.
L-ai aruncat pe umeri de ninsoare,
Desfaci răsând pieptarul de la sân,
Încet te-ardici și suflă 'n lumânare...
De-asupra-mi stele tremură prin ramuri,
În întuneric ochii mei rămân,
Și-alături luna bate trist în geamuri.

Sonetul este datat 1879 de către Perpessicius, după hârtie și scris - iar datarea este acceptată de toți editorii. Vom reveni, desigur, asupra lumânării - care este tot luminare și aici. Deocamdată să rezolvăm (adică: să punem!) problema cronologiei. În albumul pe care și l-a confecționat la Văratîc în vara lui 1889 din poeziile ei și ale lui Eminescu, Veronica Micle preia acest sonet și-l adnotează astfel: „M-ai rugat să-ți cânt din Schumann. Cât de mult îți place muzica. Este o noapte de mai din acelea ce nu se pot uita... Tu priveai în grădină, iar eu, la razele lunii, descifram bucățile triste cerute de tine”. Veronica Micle: Dragoste și poezie. Ale lui pentru mine, ale mele pentru el./ Ediție de Octav Minar, București, Editura Socec/Cs.A., f.a. /1924/. Da, albumul este editat de Octav Minar, dar el fotocopiază pagina de titlu scrisă de către Veronica Micle, astfel că-i acordăm credibilitate. Iubitorii de confluente între arte vor putea să verifice dacă în „Sonetul cerdacului” se resimte muzica lui Schumann. Care să fie, însă, casa cu cerdac și grădină din acest sonet? Cea din Iași, strada Butului 4, domiciliul soților Micle?

Drept este că în anumite perioade ei închiriau această casă, pentru că aveau la dispoziție și locuința de serviciu a lui Ștefan Micle, Rectorul Universității. La un moment dat, în 27 octombrie 1877, citim într-o scrisoare către poet a Veronicăi: „... scrisoarea aceasta am scris-o pe-afară, într-atât sunt de spionată de oamenii din jur, unul pleacă, altul vine, sunt mai rău ca la un hotel”. (O.XVI, p. 543). - Aceasta pare a fi forfota din casa Universității.

În mai 1879 Ștefan Micle era încă în putere (va muri în august al acestui an, în urma unei congestii pulmonare sau a unei răceli grave contactate la o partidă de vânătoare de rațe sălbatice), aceeași lume multă îi înconjură familia. Situația nu se confirmă nicicum pentru primăvara lui 1879 (că e primăvară, vedem după copacii înfloriți), casele din Iași ale soților Micle erau aglomerate, nu e loc aici de stat poetul în cerdac și cântat poeta la pian. Nici măcar nu știm, apoi, dacă aceste case ieșene aveau grădină. Desigur, e oșios să faci istorie literară după un text poetic. Faptul, însă, că sonetul este databil 1879 - deci trimite în zona vieții cronometrice; apoi faptul că Veronica oferă mărturia de mai sus, întărind impresia timpului real - iată ce ne face să insistăm. Până în august 1879, la moartea lui Ștefan Micle, este din principiu extrem de puțin probabil ca Eminescu și Veronica să se fi întâlnit în intimitate la ea acasă. Uneori - deși foarte rar - ea este cea care vine în odaia lui, ca în poemul Singurătate. Alte întâlniri sunt realmente de taină, n-avem cum le proba. Știm, însă, că Veronica Micle mai avea două locuri, două case unde se retrăgea - una numai a ei, la Târgu Neamț, și alta a familiei, la Ungheni, lângă Iași. Aici, la Ungheni, a primit vestea că soțul ei este pe moarte.

Casa din Târgu Neamț, apoi, o va ceda Mănăstirii Văratîc la 16 octombrie 1886 (câteva săptămâni înainte ca Eminescu să fie adus la bolnița mănăstirească din același târg). Ca tânără boieroaică moldavă - era soția Rectorului Universității, probabil cea mai importantă funcție științifică și culturală din fosta capitală a Moldovei! - Veronica petrecea multe zile în plimbări, fie pe la rude și

cunoscuți, fie pe la mănăstiri - fie pe la căsuțele lăsate de ea în urmă. O casă cu cerdac, grădină și pian nu poate fi o chilie mănăstirească, deci rămâne foarte probabilă întâlnirea celor doi îndrăgostiți la Târgu Neamț - poate chiar în 1879, sau poate după această dată, oricând până în 1888, cu excepția fragmentelor temporale când se știe pozitiv că ei au fost despărțiți. Octav Minar descrie fugărul locul, prin 1924: „Într-o casă cu două etaje, din care cel de sus are un cerdac, locuiește bătrâna maică Fevronia Sârboaică, care a găzduit pe Veronica Micle și în casa căreia poeta și-a dat duhul”. În epocă, prin casă cu două etaje se înțelege casă cu parter și etaj, „casă pe două rânduri de odăi”, cum se mai zicea. Această Maică Fevronia povestește, ea însăși: „În fiecare vară, pe la începutul lui iulie, știam că voi găzdui o lună pe Veronica, soția profesorului universitar Ștefan Micle”. (p.96-97) În zilele acestea din iulie 1889, când s-a retras la Văratec, poeta se plimba, își completa albumul cu poezii adnotate, primea oaspeți, cânta, recita.

Povestește aceeași Maică Fevronia: „Într-o seară, după ce umblase toată ziua hai-hui prin pădurile de brad ale Văratecului, fără să prânzească, o văd în amurg că sosește obosită, palidă, cu ochii împăienjeniți, deabia putând să mai urce cele câteva scări, și cade zdrobită pe o canapea care era în cerdac”. Ea își revine și-și continuă plimbările. În ultima zi din viață, pe 3 august 1889: “A invitat ca niciodată pe toți cunoscuții din Văratec. Era bine dispusă.

A cântat Steluța și Vezi rândunelele se duc. Apoi a recitat poezii de-ale ei și de-ale lui Eminescu. Pe la miezul nopții invitații s-au retras, iar Veronica a spus că-i obosită și că vrea să se odihnească...”. Aici pare a se fi aflat cerdacul unde Eminescu contempla lumina lunii - iar Veronica își căuta liniștea. Pe de altă parte, cercetări oarecum recente atestă că Eminescu însuși a avut o casă cumpărată chiar de el, la Mănăstirea Văratec, între 1874-1876, când era revizor școlar pe două județe și avea leafa dublă, casă pentru renovarea căreia a încercat Maică Benedicta (Zoe Dumitrescu-Buşulenga) să sensibilizeze autoritățile - pare-se, fără succes de vreme ce și astăzi, când s-a construit o replică a ei între casele din sat, lumea tot la ruina izolată din coastă, de după cimitir, se gândește.

(Mai exact spus: această splendidă replică de azi, din fața Mănăstirii, inițiativă particulară demnă de toată lauda, amintește ruina de pe coastă, existentă încă, în părăsire, dar îndărătnică: lemnul vechi parcă s-a cimentat, nu vrea să mai putrezească, zidurile s-au făcut de piatră și nu cad... stă acolo ca o măsea de oțel în gura unei văi de rai...). Dar să reinterogăm textul literar: „Stau în cerdacul tău” spune poetul - deci se află în vizită la Ea. Amândoi au avut case de vară (de odihnă) la Mănăstirea Văratec. Dacă acest sonet nu ne dă vreo adresă precisă, în schimb poate să ne lămurească în privința luminii din interiorul odăii. Manuscrisul și prima publicare (Nerva Hodoș, 1902) ne vorbesc despre luminare: Încet te-ardici și suflă 'n luminare. Este aceeași expresie pe care am întâlnit-o în Scrisoarea I: Când cu gene ostenite sara suflu'n luminare. Am dedus că acolo este vorba de lampă, poate aceeași din Singurătate (A târziu când arde lampa) - și că poetul suflă încet și prelung deasupra sticlei de lampă ori jos, în focar, după ce-l ridică de pe stativul în care stă gazul sau uleiul lampant. De ce ar fi vorba, în sonetul ce-o privește pe ea, de lumânare? Un editor explică chiar astfel: „Înăuntru, visătoarea, începând să se dezbrace, suflă în lumina lumânării și o stinge.

Afară, ochii iubitorului în întuneric, sub stelele care pâlpâie prin ramurile arborilor, sub luna care scânteiază trist, în ferestrele întunecate, tristețea fiind a sufletului osândit să fie singur”. (M.Eminescu: Sonete, Ediție de Petru Creția). Nu știu cât de convins este dl. editor că acesta ar fi un poem al tristeții: mai degrabă dânsul reia un șablon, zicându-se îndeobște că poezia de dragoste eminesciană este tristă. Mai sus, însă, textul spune: Dar prin fereastra ta eu stau privind/ Cum tu te uiți cu ochii în lumină. Nu este de crezut că poate fi aceasta „lumina lumânării”, care este doar o flăcărăuie ce dă întunericul la o parte pe o rază mică. Aici lumina inundă părul ce se desprinde „în val de aur”, lasă minunea să poată fi contemplată pe geam, din cerdac. Înăuntru este o sursă de lumină mai vie, mai puternică decât cea a unei lumânări - capabilă chiar să învingă lumina lunii, vezi finalul: Iar luna bate trist în lucii geamuri: când sursa dinăuntru se oprește, lumina lunii nu mai străbate

geamul, nu se mai îngemănează cu lumina interioară.

Este vorba, material vorbind, de o lampă - una destul de arătoasă chiar - iar spiritual nu putem vorbi în nici un caz de bărbatul care privește pe furiș, de pe cerdac, femeia dezbrăcându-se, etc.: este o scenă casnică, așa cum sugerează și înscrisul Veronicăi Micle. Această confuzie între lampă și lumânare observ că se face mai ales începând de pe la mijlocul secolului al XX-lea (Perpessicisus, 1956) - și nu pot să trec cu vederea că acum începe, cu aproximație, și epoca electrificării: lumina cea nouă, a becului, este văzută în „antiteză” cu cea mai veche lumină, a lumânării, nu se mai ține cont de invenția mediană a lămpii, se uită de lampadare, de pildă, care făceau o lumină poate la fel de puternică, în orice caz mai odihnitore decât cea electrică.

Erau, însă, pentru cei înstăriți, nu pentru oamenii de rând care adunau și păstrau mucuri de lumânări pentru zile negre. Din acest sonet eminescian mai rețin imaginea Crengi mari în flori de umbră mă cuprind. Ea mă ajută să înțeleg funcția gramaticală a apostrofului postpus în scrierea veche - nu numai la Eminescu, dar în mod special la Eminescu. Iată, de pildă, aceste două versuri din basmul eminescian Călin Nebunul: Pe păreți icoane mândre zugrăvite-n umbră par/ Cum că chipur'le din ele dintre codri mari răsar. Este vorba tot de lumina lunii - care de data aceasta înălbește pereții exteriori ai unui castel. Am redat textul așa cum îl au edițiile noastre curente.

În manuscrisul eminescian este, însă, așa: Pe păreți icoane mândre zugrăvite n'umbră par. Poetul are, adică, acest apostrof oarecum ciudat: deși cade vocala *î* din *în*, și ar fi trebuit să scrie zugrăvite'n umbră, totuși apostroful este după *n*. Poetul scrie, adică leagă cuvintele așa cum vrea să se accentueze pentru sens. Într-adevăr, una e una și alta e alta: cum avem noi, corect gramatical, înseamnă zugrăvite la umbră, zugrăvite și puse, aflate, undeva în umbră. Cum vrea poetul, însă, e altceva: el spune că aceste icoane sunt zugrăvite cu umbră, în rostire/ recitare se accentuează al doilea termen și se citește legat: numbră. Sunt tocmai florile de umbră din Sonetul cerdacului. Deși poetul ne spune și ne repetă cum vrea să lege cuvintele, noi nu avem urechi să-l auzim.

Apostroful a fost scos din scrierea limbii române în 1953, în aceeași epocă de elan electric despre care am amintit mai sus. Chestiunea este că scrierea tradițională românească are trei feluri de apostrof: unul strâns care leagă cuvintele, altul larg care le desparte - și, iată, unul postpus, foarte frecvent în poezia veche, mai ales la Dosoftei (dar foarte frecvent și în vorbirea liberă, așa-zis populară, de astăzi). Pe lângă acestea, mai există desigur și cratima, adică liniuța dintre cuvinte. Biata liniuță - astăzi a preluat funcțiile celor trei apostrofuri naturale ale limbii - și pe cele ale cratimei vechi. Limba română este, în fond, singura limbă romanică fără apostrof în scriere. Își poate cineva imagina franceza lipsită de acest semn? Da, dar în anii '50, anii electrici, nu este așa, lumina nu mai venea de la apus.

Nicolae Georgescu